

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten

van der Welle, I.C.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Welle, I. C. (2011). *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SAMENVATTING

Dit onderzoek gaat over de relatie tussen lokale en nationale identiteiten. Het belicht hoe in Amsterdam jongvolwassenen van buitenlandse herkomst (Marokkaanse, Turkse, Surinaamse) en autochtone jongeren lokale en nationale identiteiten ervaren, inkleuren, afwijzen en combineren. Jongeren staan volop in de belangstelling als het gaat om de verschuivende betekenis van hun nationale identiteit. Zij zijn zowel een bron van zorg als een blik op de toekomst. Wat betekent de nationale identiteit nog voor jongeren die opgroeien met haast onbeperkte mogelijkheden op het gebied van internationale communicatie, in steden met een enorme culturele diversiteit, en waarvan velen meer dan één nationaliteit bezitten? Dit is een vraag naar de verschuivende betekenis van staatsburgerschap, of anders gezegd, de flexibiliteit van staatsburgerschap. Heeft het staatsburgerschap nog emotionele betekenis, of is het slechts een middel dat jongeren strategisch inzetten afhankelijk van de omstandigheden? En hoe belangrijk is de nationale identiteit nog als bindmiddel in de verkleurde grote steden? Of stedelijke jongeren flexibele burgers zijn en hoe zij betekenis geven aan lokale en nationale identiteiten staat centraal in dit onderzoek.

De territoriale identiteiten en identificatie van jongeren in de grote steden, vooral van de inmiddels in groten getale volwassenen geworden tweede generatie migrantenjongeren, was de afgelopen jaren een populair onderwerp voor onderzoekers. De onderzoeken belichtten identificatie vooral vanuit een integratieperspectief. De vraag was óf jongeren zich identificeren met Nederland en niet zozeer wat de nationale identiteit voor hen betekent en hoe deze zich verhoudt tot andere identiteiten. Daarnaast lag de nadruk vooral op de rol van het Nederlandse integratiedebat en het nationale beleid en was er te weinig oog voor hoe het Nederlandse burgerschapsregime zich verhoudt tot dat van de grote stad of van de herkomstlanden. Om de verschuivende betekenis van de nationale identiteit en staatsburgerschap in kaart te brengen is het juist interessant deze relaties in onderzoek te betrekken. Daarbij combineert dit onderzoek een perspectief van bovenaf (de staten) met een perspectief van onderaf (jongeren). Het onderzoek beantwoordt drie vragen:

1. Hoe vullen de Nederlandse overheid en de overheden van de herkomstlanden het staatsburgerschap en de nationale identiteit in en hoe verhouden deze invullingen zich tot elkaar? En wat is de rol van de stedelijke integratiecontext en de stedelijke identiteit?

2. Welke invulling geven Amsterdamse jongvolwassenen aan identificatie met Amsterdam en Nederland en hoe verhouden deze twee identiteiten zich tot elkaar?
3. Welke invullingen geven tweede generatie migrantenjongeren aan identificatie met Nederland en het geboorteland van hun ouders en hoe verhouden deze twee identiteiten zich tot elkaar?

De bestudering van literatuur- en andere schriftelijke en digitale bronnen geeft antwoord op de eerste onderzoeksvraag en belicht het perspectief van bovenaf. Het resultaat schetst de burgerschapsregimes van Nederland en de herkomstlanden en laat zien wat er gebeurt als deze burgerschapsregimes elkaar ontmoeten. Voor het perspectief van onderaf zijn vier groepen jongvolwassenen in Amsterdam geënquêteerd: van autochtone, Marokkaanse, Turkse en Surinaamse herkomst. Ruim duizend jongvolwassenen deden face-to-face, of via internet mee aan deze enquête. Daarnaast geven vijftig aanvullende diepte-interviews zicht op de verhalen achter de antwoorden op de enquêtevragen. Het onderzoek laat zien hoe de burgerschapsregimes op elkaar in werken en hoe jongvolwassenen hun lokale en nationale identiteiten invullen, combineren en gebruiken.

Theoretische uitgangspunten

In globaliseringprocessen zijn twee tegengestelde trends te herkennen. Enerzijds leidt globalisering tot een afbrokkeling van de nationale soevereiniteit, een vorm van *deterritorialisering*, bijvoorbeeld door het ontstaan van transnationale netwerken en de tolerantie van dubbele nationaliteiten. Anderzijds zorgt globalisering voor een herbevestiging van de nationale soevereiniteit. In tijden van crisis, bijvoorbeeld door internationaal terrorisme of een wereldwijde financiële crisis, wordt de roep om meer protectionisme en bescherming van de nationale identiteit sterker. Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat deze twee trends naast elkaar bestaan en elkaar beïnvloeden, waardoor er sprake is van een continue herdefiniëring van de nationale soevereiniteit en verschuivingen plaatsvinden in de betekenis van, en de relatie tussen territoriale identiteiten. Het doel van dit onderzoek is dan ook niet om te laten zien dat *deterritorialisering* of juist *reterritorialisering*, maar hoe deze parallelle processen zich vertalen in de betekenis van nationale en lokale identiteiten, voor staten én voor burgers. De complexe relatie tussen staatsburgerschap, territorium en identiteit illustreerde Aihwa Ong (1999) aan de hand van een zakelijke elite die burgerschap flexibel inzet voor het verzamelen van kapitaal en macht. Staatsburgerschap is voor deze elite nog altijd belangrijk voor het verkrijgen van bepaalde rechten,

maar afhankelijk van de omstandigheden geniet het ene staatsburgerschap de voorkeur boven het andere. Zij introduceerde voor dit fenomeen het begrip flexibel staatsburgerschap dat in dit onderzoek een centrale plaats inneemt.

Het in beeld brengen van de betekenis van nationale en lokale identiteiten vraagt om een tweeledig perspectief: van bovenaf (van betrokken staten) en van onderaf (van de betrokken) burgers. Hoe nationale overheden invulling geven aan het (staats)burgerschap is van invloed op de identiteitsvorming van de burgers, doordat het mensen uitsluit of juist insluit. Staten kunnen voorwaarden scheppen en uitgangspunten bedenken voor het staatsburgerschap en de nationale identiteit, maar dit is geen garantie dat burgers deze ook zo beleven en gebruiken. Idealiter vallen sociaal-culturele en politieke identificatie van burgers en de van bovenaf ingevulde identiteitscategorieën samen. In werkelijkheid zijn er echter vaak spanningen tussen deze aspecten van de nationale identiteit. Doordat dit onderzoek beide perspectieven bekijkt, kan het deze spanningen blootleggen.

Daarnaast vraagt inzicht in de flexibiliteit van staatsburgerschap en de rol van de nationale identiteit om inzicht in de relatie tussen de betrokken territoriale identiteiten. Hierbij zijn vooral de relaties tussen de nationale en de stedelijke identiteit en tussen de nationale identiteiten van woonland en herkomstland interessant. In de grote steden zijn culturele diversiteit en transnationale connecties het meest zichtbaar. Dit roept vragen op over de hiërarchie van territoriale identiteiten, met de nationale identiteit als het primaire niveau voor sociale integratie. Migrantengemeenschappen concentreren zich in de grote steden en herkennen zich in de stedelijke diversiteit. Hierdoor kan de stedelijke identiteit aan belang winnen en zelfs de nationale identiteit in belang overstijgen. Voor de relatie tussen de identiteiten van woonland en herkomstland is bijvoorbeeld de verhouding tussen beider burgerschapsregimes interessant. Veel emigratielanden voeren een actief beleid ten aanzien van hun bevolking in het buitenland, onder andere door het ondersteunen van dubbele nationaliteiten, het verschaffen van privileges en het bevorderen van transnationale betrokkenheid. De vraag is hoe dit beleid zich verhoudt tot het Nederlandse integratie- en burgerschapsbeleid en welke conflicten dit met zich meebrengt voor de betrokken burgers. De verwachting is dat juist door te kijken naar de ontmoetingen tussen deze burgerschapsregimes gevoeligheden rondom de nationale soevereiniteit naar voren komen.

Van bovenaf: soevereiniteitsbotsingen

Dit onderzoek bevestigt de trend van de culturalisering van het staatsburgerschap in Nederland. In het Nederlandse beleid en in het publieke

debat ligt veel nadruk op de emotionele aspecten van het Nederlandschap. Dit blijkt onder andere uit de verhitte discussies over 'de' Nederlandse cultuur en de voorwaarden voor naturalisatie. Deze culturalisering botst met de realiteit van de Amsterdamse bevolkingsdiversiteit en de lokale politieke cultuur. Amsterdam schuift de stedelijke identiteit naar voren als oplossing voor integratieproblemen met als belangrijke uitgangspunten: respect, tolerantie en het kunnen omgaan met culturele verschillen. De stedelijke identiteit fungeert als een tegenhanger van de eenzijdige culturele invulling van de nationale identiteit. Samen met de bevolkingssamenstelling, maakt dit Amsterdam tot een specifieke integratiecontext.

Naast de botsing tussen de nationale en lokale beleidspraktijk, laat het onderzoek ook de soevereiniteitsbotsingen zien tussen Nederland enerzijds en Marokko en Turkije anderzijds, door een actief beleid van de herkomstlanden jegens hun migrantengemeenschappen. Suriname voert niet een dergelijk beleid. Vooral claims op de loyaliteit en identiteit van migrantengemeenschappen leiden geregeld tot wrijvingen tussen Nederland en de herkomstlanden. Er waren bijvoorbeeld wrijvingen over de Turkse dienstplicht, de onvervreembare Marokkaanse nationaliteit, de vermeende spionage door de Marokkaanse overheid en het terugroepen van imams naar Marokko. Voor de emigratielanden speelt het controle element een rol, omdat de emigranten nu eenmaal een substantieel deel vormen van hun totale bevolking. Voor Nederland is het afschermen van de nationale bevolking van (ongewenste) buitenlandse invloeden en het waarborgen van het nationale integratieproces van belang. De vermeende buitenlandse invloed op de tweede generatie migrantenjongeren ligt in het bijzonder gevoelig, omdat zij zijn opgegroeid in Nederland en juist van hen wordt verwacht dat ze eenduidig kiezen voor de Nederlandse samenleving.

Van onderaf: de overbruggende stedelijke identiteit en de begrensde nationale identiteiten

Voor autochtone jongvolwassenen is het zich Nederlander voelen een vanzelfsprekendheid en daarom moeilijk te definiëren of te claimen. Wat het betekent is niet iets waar zij geregeld bij stil staan. Voor de jongvolwassenen van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse afkomst ligt dat anders. De Nederlandse identiteit biedt onvoldoende ruimte voor hun persoonlijke identiteitsbeleving en achtergrond, waardoor zij zich geen of in ieder geval niet alleen Nederlander voelen. Zij ervaren uiterlijk, herkomst en religie als identificatiebarrières. De jongvolwassenen van Marokkaanse en Turkse afkomst delen de ervaring telkens weer te worden aangesproken op hun herkomst of religieuze overtuiging. De

jongvolwassenen van Surinaamse afkomst definiëren de identificatiebarrière vooral op grond van hun huidskleur, hoewel de moslims onder hen ook religie noemen als uitsluitende factor. Dat veel jongvolwassenen van buitenlandse herkomst zich geen Nederlander voelen, betekent echter niet dat zij zich niet identificeren met Nederland. Zij benadrukken dat ze Nederlander zijn. Ze zijn hier geboren en getogen, spreken de taal en voelen zich hier thuis. Het is het identiteitslabel Nederlander dat zij zich voor hun gevoel niet kunnen toe-eigenen.

De mate van identificatie met het herkomstland varieert enorm, zowel afhankelijk van herkomst als door persoonlijke factoren. De identificatie is het sterkst bij jongvolwassenen van Turkse afkomst. Zij volgen wat in Turkije gebeurt, spreken de taal goed, hebben vertrouwen in Turkse instituties en een toekomstig verblijf in Turkije is voor een grote groep aantrekkelijk. Een sterke identificatie is overigens geen regel onder de jongvolwassenen van Turkse afkomst, maar zeker ook geen uitzondering. Het Turkse staatsburgerschap bestaat niet alleen op de achtergrond. De jongvolwassenen zijn zich bewust van een aantal rechten en plichten die het met zich meebrengt. De Turkse dienstplicht is daar een duidelijke consequentie van. De jongvolwassenen van Marokkaanse herkomst hebben ook een band met het land van hun ouders en koesteren die band, maar de identificatie met Marokko is bovenal emotioneel van aard. Het vertrouwen in Marokkaanse instituties is gering en Marokkaanse media vormen geen belangrijk referentiekader. Onder de jongvolwassenen van Surinaamse afkomst is een sterke identificatie met Suriname eerder uitzondering dan regel. Zij volgen nauwelijks wat er in Suriname gebeurt. Zich Surinamer voelen is niet vanzelfsprekend, het vertrouwen in Surinaamse instituties is laag en Suriname is geen belangrijk referentiekader. Uit het onderzoek blijkt dat de geografische afstand tot het herkomstland, het imago van het land en de mogelijkheden voor extraterritoriaal staatsburgerschap de verschillen in identificatie met het herkomstland kunnen verklaren.

De jongvolwassenen van buitenlandse herkomst identificeren zich over het algemeen sterker met Nederland dan met het herkomstland. Daarnaast heeft een sterke identificatie met het herkomstland geen negatieve invloed op identificatie met Nederland. Zij voelen zich thuis in Nederland én in het geboorteland van hun ouders. Wel hebben beide nationale identiteiten een andere betekenis. Het territoriale aspect, wonen in Nederland, is belangrijk voor de invulling van de Nederlandse identiteit. De herkomstlandidentiteit kleuren zij vooral in met culturele en emotionele aspecten: het is een gevoel, er is culturele verwantschap. Deze identiteit krijgt betekenis in de Nederlandse samenleving. Ondanks dat identificatie met het herkomstland niet ten koste

gaat van identificatie met Nederland, betekent dit niet dat de twee identiteiten altijd probleemloos naast elkaar bestaan. De jongvolwassenen hebben soms te maken met conflicterende burgerschapregimes of conflicterende verwachtingen van familie en vrienden enerzijds en de bredere Nederlandse samenleving anderzijds.

De Amsterdamse identiteit werkt meer overbruggend dan de nationale identiteit en biedt een oplossing om de identificatie met Nederland en met de eigen herkomst of cultuur samen te brengen. Echter, niet alleen voor de jongvolwassenen van buitenlandse herkomst, maar ook voor de autochtone jongvolwassenen is de Amsterdamse identiteit aantrekkelijk. De grote diversiteit van Amsterdam, waardoor geen enkele etnische groep een duidelijke meerderheid vormt in het straatbeeld speelt een rol. De stedelijke identiteit heeft geen duidelijke connotatie met een bepaalde huidskleur of andere uiterlijkheden. Ook het progressieve en internationale imago van Amsterdam zijn belangrijke aspecten van de aantrekkingskracht. Toch zijn ook in Amsterdam de groeps grenzen niet verdwenen. De Amsterdamse jongvolwassenen ervaren spanningen tussen de verschillende etnische groepen. En de stedelijke identiteit als een smeltkroes van culturele identiteiten zorgt ook voor nostalgische sentimenten over het verlies van de Nederlandse cultuur. Daarnaast heeft het merendeel van de jonge stedelingen nog altijd een etnisch homogene vriendengroep en is de Amsterdamse culturele diversiteit in die zin geen onderdeel van hun dagelijks leven.

Zijn de jongvolwassenen flexibele burgers?

Dit onderzoek naar de relatie tussen verschillende territoriale identiteiten (nationaal en lokaal; herkomstland en woonland) vanuit een tweeledig perspectief (vanuit de staat en vanuit de burgers) heeft inzicht gegeven in de flexibiliteit van staatsburgerschap. In plaats van de flexibiliteit van burgerschap van een zakelijke elite te bekijken, geeft het onderzoek betekenis aan deze flexibiliteit door een bredere groep burgers te belichten: de stedelijke jongvolwassenen. Het doet dit op twee manieren. Het laat in de eerste plaats zien dat de jonge generatie burgers met een dubbele nationaliteit zeker niet automatisch als flexibele staatsburgers opereren. De jongvolwassenen met zowel de Marokkaanse of Turkse als de Nederlandse nationaliteit zijn veelal geen flexibele staatsburgers die bewust en afhankelijk van de situatie het Nederlandse staatsburgerschap inzetten of kiezen voor het Turkse of Marokkaanse. Hun Marokkaanse of Turkse staatsburgerschap is vooral symbolisch en wint aan belang door het Nederlandse integratiedebat. Duidelijke gevolgen van

het extraterritoriale staatsburgerschap en een aantrekkelijk imago van het herkomstland kunnen het extraterritoriale staatsburgerschap wel activeren.

Door te kijken naar de relatie tussen de nationale identiteit en de stedelijke identiteit laat het onderzoek in de tweede plaats zien hoe de jongvolwassenen op een andere manier vaak wel flexibele burgers zijn. In de grote diversiteit van Amsterdam verliest het nationale niveau aan belang als integratiekader. Niet de Nederlandse identiteit werkt verbindend, maar juist de Amsterdamse identiteit. Zoals staten steden gebruiken voor hun internationale beleid, zo schuiven de Amsterdamse jongvolwassenen het lokale niveau naar voren als het kader waarbinnen zij integreren. Dit betekent dat integratievraagstukken niet kunnen worden teruggebracht tot de vraag of verschillende etnische groepen opgaan in of zich aanpassen aan de nationale samenleving. De extreme diversiteit in grote steden vraagt juist om interculturele competenties en het overstijgen van groepsgrenzen.